

УДК 338.43:330.341.1

ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗАСАД КОНКУРЕНТНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ АПК УКРАЇНИ: ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Нужнова Ю.А.

старший викладач Національного аерокосмічного університету
ім. М.С. Жуковського "Харківський авіаційний інститут"

I. Вступ

Однією з пріоритетних сфер формування конкурентної політики у сфері АПК є визначення напрямів інноваційного розвитку та відповідного інституціонального забезпечення.

Агропромисловий комплекс є цілісною виробничо-економічною системою і виступає як сукупність галузей народного господарства, які спеціалізуються на виробництві сільськогосподарської продукції, її переробці в предмети кінцевого споживання, доведення їх до споживачів, а також на виробництві відповідних засобів виробництва.

Кінцева мета АПК, яка полягає в забезпеченні суспільства сільськогосподарською продукцією, реалізується через систему міжгалузевих економічних відносин, які становлять головний зміст всієї цільової функції агропромислового комплексу. Носіями цих відносин є галузі виробництва, сукупність яких утворює структуру АПК.

Якщо розглядати АПК як систему, то між її структурою та функцією системи є чітка залежність. Функція системи є первинною відносно формування її структури. Призначення структури системи полягає у створенні найбільш сприятливих умов для реалізації її цільової функції.

Поняття АПК досить чітко визначає його мету: виробництво продуктів харчування. З огляду на це найважливішою комплексуютьовальною ознакою АПК є використання як засобу виробництва землі і всієї сукупності природно-біологічних умов, необхідних для виробництва. Виходячи з цього, основною ланкою, що пов'язує суб'єктів АПК, є землеробство. Подальший розвиток виробництва призводить до того, що частина продуктів землеробства проходить стадію промислової переробки. Сільське господарство, а також галузі, що переробляють його продукцію, є монопольними постачальниками готового продукту, що виробляється із сільськогосподарської сировини на ринок. Жодна з цих галузей не може бути замінена у виконанні своїх функцій, тому саме вони становлять комплексуютьовальне ядро АПК і є основними об'єктами інновацій.

Теоретичні питання інституціональної розбудови економічної системи досліджуються багатьма вченими. Зокрема організаційно-функціональному, інвестиційному, правовому забезпеченню присвячували праці Т. Купіна, А. Олейнік, Ю. Пахомов, А. Пересяда, О. Поважний. Проблемам інноваційного перетворення АПК присвячено значний доробок вчених-економістів та спеціалістів у галузі державного управління. Однак комплексні підходи до визначення інституціонального середовища інноваційного розвитку АПК на сучасному етапі застосовуються недостатньо.

II. Постановка завдання

Мета статті полягає у визначенні чинників, що впливають на інституціональне забезпечення реалізації конкурентної політики у сфері інноваційного розвитку, а також відповідних функцій державного управління агропромисловим комплексом.

III. Результати

Досвід показує, що у світовій економіці стимулювання інноваційних процесів відбувається переважно через прямий вплив держави на господарські процеси. На користь цього свідчить той факт, що у країнах – членах Організації економічного співробітництва та розвитку питома вага державних витрат у ВВП становить майже 50% від загальних, хоча між прямою участю держави в господарській діяльності та темпами економічного зростання не існує прямої залежності [14].

Виникнення та розвиток інноваційних процесів відбуваються в багатовимірному інституціональному просторі, що за умов взаємоузгодженості складових у межах національної економіки ототожнюється з національною інноваційною системою (далі – НІС). Складність і розгалуженість АПК, наявність сфер з діаметрально протилежними інтересами зумовлює необхідність формування в межах національної інноваційної системи також і інноваційної системи АПК.

Особливий інтерес становлять дослідження вчених, які вирішують питання стосовно формування інституціонального середовища, що є передумовою сталого розвитку. У зв'язку з цим актуальною є теорія

функціональних економічних систем В. Андріанова [1], де під функціональною економічною системою мається на увазі сукупність інститутів та інституціональних організацій, що утворюють механізми саморегуляції, які забезпечують підтримання рівноваги навколо заданих макроекономічних параметрів. Згідно з інституціональною концепцією С. Кірдіної – теорією інституціональних матриць, існує стійка, історично сформована система базових інститутів, що регулюють економічну, політичну та ідеологічну підсистеми суспільства [3]. Ці дві теорії можуть бути використані в подальшому для визначення підходів до інноваційної політики стосовно підприємств АПК.

Ідеї теорії В. Андріанова можуть бути використані в подальшому дослідженні для побудови моделі стало функціонуючого підприємства-інноватора, оскільки такий стан підприємства підтримується саме завдяки додержанню певних економічних параметрів і їх співвідношень. Особливого значення дослідження генези інноваційної системи АПК набуває за умов пошуку ефективних керуючих параметрів системи, оскільки прогнозування її функціонування необхідно здійснювати за умов генетичного підходу [9].

Інституціональна концепція С. Кірдіної може бути використана для того, щоб переосмислити поняття інновації, побудувати відповідну інституціональну матрицю та модель організаційно-економічної системи управління.

Однією з актуальних наукових проблем є порівняння різних економічних систем у контексті визначення оптимальної інституціональної моделі національної економічної системи України. Інноваційна система АПК як її складова повинна мати конфігурацію, що найбільш прийнятна і відповідає інноваційно-інвестиційному характеру перетворення в АПК.

Подальший розвиток та можливе застосування інституціональних теорій на теренах України, на наш погляд, становить інтерес лише з огляду на те, що інституціональне будівництво повинно враховувати історичний шлях країни. Інакше таке рішення буде уповільнювати розвиток [4].

Є серед науковців думка про те, що взірцем для української перспективи повинна стати економічна система узгодженого вільного підприємництва Європейського Союзу. Проте у інноваційній сфері саме американська модель прискіпливо вивчається як в Європі, так і в Росії. Тому постає питання: чи є прийнятними з огляду на ментальність українського соціуму інституціональні конструкції, застосовувані в американському АПК як найбільш ефективному у світі?

Очевидно, слід виходити з можливості та необхідності адаптації найбільш ефективних інститутів інноваційної економіки розвинутих країн на теренах України [5].

Системні трансформації пов'язані, в першу чергу, з інституціональним середовищем, у якому вони здійснюються. Виокремлюють кілька способів формування інститутів. Перший тип зміни інститутів – стихійна еволюція: у цьому випадку інститути створюються “знизу”. Роль держави у таких випадках полягає у правовому закріпленні таких, що стихійно виникають або тих, що суттєво змінилися, інститутів. Еволюційний тип: конкуренція між інститутами повинна призвести до ліквідації “слабких” інститутів та сприяти розвитку тих, які забезпечують найбільшу ефективність [11].

Проблеми української економіки полягають у тому, що внаслідок довготривалого радянського періоду розвитку економіки перервався природний еволюційно-генетичний зв'язок у розвитку інституціонального середовища. Тому з метою створення та зміни тих чи інших формальних інститутів та механізмів їх закріплення необхідно звернутись до іншого способу здійснення інституціональних змін – за допомогою втручання держави. Роль держави в такому випадку із суто технічної, зведеної до законодавчої фіксації неформальних норм, перетворюється на провідну [6].

Під час розгляду питання імпорту інститутів виникає питання щодо того, які інститути та з якої країни потрібно імпортувати. З огляду на вищевикладене, трансплантація – процес запозичення інститутів, що розвинулись в іншому інституціональному середовищі, тому потребує головного параметра сумісності – відповідності ментальності народу [12]. Особливості інституціональних трансформацій полягають, з одного боку, в необхідності гармонійної взаємодії інституціональної системи з культурною, когнітивною та еволюційно-генетичною системами, а з іншого – в обмеженості рівня свободи при її трансформаціях [4].

У зв'язку з цим фундатори інституціональної економіки зазначають, що ті неформальні інститути, які має держава, мало трансформуються під впливом імпортованих формальних інститутів (навіпаки, самі їх значно трансформують) [13].

Такий варіант інституціональних змін набагато складніший за еволюційний, тому що:

1) принципово змінює попередню траєкторію розвитку;

2) має неоднозначний характер (полягає у складній взаємодії відомих неформальних інституцій, що мають ознаки минулого господарського досвіду з новоствореними формальними інституціональними рамками);

3) актуалізує роль держави, робить її провідною, визначальною, оскільки саме на неї покладається багато вирішальних функцій.

Такі функції включають, по-перше, санкціонування вибору оптимальної інституціональної моделі, по-друге, організаційно-правове забезпечення та реалізацію цього процесу, по-третє – відстеження його результативності, а також здійснення потрібного коригування та усунення негативних наслідків [5].

Інститути, які діють сьогодні в інноваційній сфері, не забезпечують нову якість системи, її саморегулювання та відтворення. Унаслідок цього в масштабах економіки здебільшого відтворюються застарілі моделі й уклади.

У всій множині своєї взаємодії суб'єкт та об'єкт інноваційного процесу в агропромисловому комплексі повинні утворювати специфічну сферу взаємодії, яка реалізується за допомогою економічних механізмів регулювання і є по суті інноваційною системою АПК. У науковій літературі така категорія пов'язується із пошуками шляхів результативних та ефективних управлінських впливів на інноваційний процес, можливості його моніторингу та оцінювання [2].

У контексті дослідження інституціонального забезпечення інноваційна система АПК визначається як сукупність інститутів (економічних, правових, соціальних, фінансових, науково-технічних, інформаційних), які підтримують зв'язки відповідно до визначених державою конфігурацій з метою забезпечення стійкого проходження інноваційних процесів в АПК. При цьому досвід інноваційної системи США як найбільш ефективної у світі показує, що інституціональним ядром інноваційної системи є великі фірми і корпорації – в умовах України мова йде, на наш погляд, про сферу підприємств переробної промисловості АПК.

В Україні законодавчо визначено порядок інноваційної діяльності. Разом з тим, проблема організаційно-правового забезпечення цієї діяльності залишається відкритою. Правові акти не дозволяють сформулювати єдиний інноваційний механізм [5].

Стійке проходження стратегії інноваційного розвитку української економіки залежить як від самих підприємств, так і від держави та її владних структур. Держава повинна створити необхідні й достатні зовнішні умови та заохочувати інноваційну орієнтацію розвитку вітчизняних підприємств. Ця функція державного управління пов'язана з реалізацією конкурентної політики у сфері АПК.

Враховуючи той факт, що основним джерелом фінансування інноваційної діяльності підприємств є прибуток, при формуванні методологічних підходів до формування

конкурентної політики в АПК, слід виходити із сутності цього поняття. Сучасні економічні дослідження ґрунтуються на тому, що майбутні моделі саморозвитку, рушійною силою яких є прибуток, можуть збільшити ефективність виробництва доданої вартості. Проте, враховуючи природні особливості функціонування АПК, слід наголосити на тому, що економічні моделі розвитку, побудовані на пріоритеті прибутку не в змозі забезпечити цивілізаційного зростання, гармонізувати виробничу діяльність людини в природному середовищі, зберегти природні багатства землі.

Прибуток забезпечує рентабельність виробництва, необхідну для розширеного відтворення АПК, проте він не повинен перетворитись на самодостатню мету, досягнення якої не потребує виробництва й задоволення суспільно необхідних потреб. Це шлях до спекулятивної економіки, яка існує заради олігархічних кіл, ставить Україну в залежність від високорозвинутих країн, гальмує процес формування гідних умов життя населення [10]. Ситуація виглядає як вплив грошей з реального сектора, а отже, з інвестування, функціонування їх у схемі "прибутки заради прибутків".

Державна політика, що спрямовується на максимізацію прибутків суб'єктів господарювання в будь-якій сфері життєдіяльності людини і особливо в АПК, завдає непоправної шкоди навколишньому середовищу, призводить до стрімкого знищення невідновлюваних природних ресурсів, стимулює духовну деградацію не лише в бідних країнах з їх необхідністю виживати будь-якими засобами, а й в успішних, де реклама нав'язує суспільству цінності надвисокого споживання [10].

Надзвичайну актуальність щодо функціонування і розвитку АПК має відмінний від існуючого за споживацької моделі господарювання механізм, що є засобом спрямування вектора свідомої трансформації економіки у потрібному напрямі на основі включення інвестиційного процесу в забезпечення потреб розширеного відтворення ВВП [8].

Якщо враховувати необхідність реалізації конкурентної політики стосовно інноваційно-інвестиційного відтворення, то вона спрямована на перетворення прибутку в економічній діяльності суб'єктів ринкового середовища, зокрема суб'єктів АПК, із самодостатньої мети на засіб підвищення добробуту селянства та гармонізацію інтересів суб'єктів різних сфер АПК і суспільства в цілому, відновлення природних багатств землі.

Кінцевою метою реалізації конкурентної політики у сфері АПК є гармонізація життя людини в оточуючому середовищі. Процеси якісного зростання визначаються цивіліза-

ційно-поведінковим стереотипом, притаманним тій чи іншій країні, тобто здатністю використовувати традиції і цінності, що відображають цивілізаційну специфіку народу і впливають на економіку країни [7]. Формування інститутів реалізації конкурентної політики відбувається під впливом цих чинників.

За таких умов подолання негативних реалій спекулятивної економіки повинно ґрунтуватися на оновленому механізмі державного регулювання інноваційного відтворення в АПК, який є необхідною умовою реалізації конкурентної політики.

IV. Висновки

Процес реалізації конкурентної політики у сфері інновацій передбачає формування відповідного інституціонального середовища, яке визначається здійснюваними в інноваційному процесі функціями державного управління. Організаційно-структурне забезпечення проходження інноваційного процесу у сферах АПК вторинне відносно функцій державного управління, оскільки АПК є тією сферою, яка з огляду на свої природні особливості існує лише за умов державного сприяння і підтримки.

Цільовою функцією державної конкурентної політики у сфері АПК є гармонізація життя людини в навколишньому середовищі, тому максимізація прибутку як мета розвитку АПК в контексті конкурентної політики не розглядається.

Література

1. Андрианов В. Теория саморегуляции рыночной экономики / В. Андрианов // Общество и экономика. – 2002. – № 5. – С. 5–36.
2. Иванов И.И. Национальные инновационные системы : опыт формирования и перспективы развития / И.И. Иванов // Инновации. – 2002. – № 4. – С. 14–18.
3. Кирдина С.Г. Экономические институты России : материально-технологические предпосылки развития / С.Г. Кирдина // Общественные науки и современность. – 1999. – № 6. – С. 36–45.
4. Клейнер Г.Б. Эволюция институциональных систем / Г.Б. Клейнер. – М. : Наука, 2004. – 240 с.

5. Купіна Т.О. Організаційно-правові аспекти інноваційно-інвестиційної діяльності / Т.О. Купіна // Державна кадрова політика України в умовах європейської інтеграції : зб. матер. наук.-практ. конф., 21 верес. 2005 р. – Х. : Магістр, 2005. – С. 150–152.
6. Олейник А. Институциональная экономика / А. Олейник. – М., 2002. – С. 43–52.
7. Пахомов Ю. Стратегия качественного роста отлична от программ выживания / Ю. Пахомов // Экономика и общество. – 2003. – № 6. – С. 60–64.
8. Пересада А.А. Инвестиционный процесс в Украине / А.А. Пересада. – К. : Лібра ТОВ, 1998. – 392 с.
9. Поважний О.С. Державний механізм стимулювання самоорганізації в економіці : формування “точок росту” / О.С. Поважний, С.С. Степанчук, І.С. Кривенко // Збірник наукових праць ДонДУУ. – Донецьк : ДонДУУ, 2007. – Т. VIII. – Вип. 77: Фінансовий механізм державного управління економікою України. – С. 5–17. – (Серія “Державне управління”).
10. Цивилизационные модели современности и их исторические корни / [Ю.Н. Пахомов, С.Б. Крымский, Ю.В. Павленко и др.]; под. ред. Ю.Н. Пахомова. – К. : Наук. думка, 2002. – 632 с.
11. Alchian A.A. Economic Forces at Work / A.A. Alchian. – Indianapolis, 1977. – P. 15–35.
12. Comparative Economic Systems : Models and Cases / M. Bornstein. – 6th ed. – Homewood, Boston : Irwin, 1989. – 499 p. – P. 5.
13. Milgrom P.R. The role of Institutional in the Revival of Trade : The Medieval Law Merchant, Private Judges, and the Champagne Fairs / P.R. Milgrom, D. North, B.R. Weingast // Economics and Politics. – 1990. – № 1. – P. 1–23.
14. The European Union and the Commonwealth of Independent States. Statistical comparison. – Luxembourg: Office for Official Publication of the European Communities, 2008. – 214 p.

Нужнова Ю.А. Формування інституціональних засад конкурентної політики у сфері АПК України: функції державного управління

Анотація. У статті розглянуто формування елементів інституціональної системи, що забезпечують реалізацію конкурентної політики у сфері інноваційного розвитку агропромислового комплексу.

Ключові слова: інституціональна система, конкурентна політика, інноваційний розвиток, агропромисловий комплекс.

Нужнова Ю.А. Формирование институциональных основ конкурентной политики в сфере АПК Украины: функции государственного управления

Аннотация. В статье рассматривается формирование элементов институциональной системы, которые обеспечивают реализацию конкурентной политики в сфере инновационного развития агропромышленного комплекса.

Ключевые слова: *институциональная система, конкурентная политика, инновационное развитие, агропромышленный комплекс.*

Nuzhnova J. Forming of Institutional Principles of Competition Policy in the Sphere of APK of Ukraine: Functions of State Administration

Annotation. *In article are considered problem-solving moments of the shaping institutional system in process development of the competitive policy in a sphere innovative development of the agriculture.*

Key words: *institutional system, competitive policy, innovative development, agriculture.*